

Edward Stachurski

O słownictwie listów

Jana N. Baudouina de Courtenay

Listy wybitnej jednostki twórczej – językoznawcy mającego dobrą znajomość normy poprawnościowej – są cennym materiałem dla historyka języka. Większość tych tekstów (skierowanych do żony i osób zaprzyjaźnionych) napisanych jest stylem swobodnym, a więc oddającym w pewnym zakresie mówioną odmianę języka autora, pośrednio zaś – codzienną polszczyznę inteligencji polskiej z przełomu XIX i XX w.

W słownictwie listów Baudouina de Courtenay wydzielić można warstwę świadcząca o głównym zajęciu ich autora – pracy naukowej lingwisty oraz pracy dydaktycznej i działalności profesora uniwersyteckiego. Wiele słów ujawnia także pasję publicystyczną uczonego, który napisał kilkadziesiąt rozpraw traktujących o aktualnych problemach społecznych i politycznych, a za opublikowanie broszury o autonomii skazany został w carskiej Rosji na więzienie. W warstwie językowej niektórych listów widoczna jest swoista autoironia nadawcy, a nawet dochodzi do głosu wyraźny krytycyzm wobec własnej osoby i swoich dokonań twórczych.

Mimo że Baudouin pracował przez większą część życia w rosyjskim otoczeniu językowym, wpływ języka rosyjskiego na jego język osobniczy był niewielki. K. Nitsch, pisząc o swoim profesorze, docenił właściwy Baudouinowi styl; w jego języku nie dostrzegł rusycyzmów, natomiast zarówno w języku, jak i w stylu zauważył „pewne indywidualne dziwactwa”¹. Zajmując się twórczością naukową tego językoznawcy, W. Doroszewski stwierdził: „Styl naukowy Baudouina de Courtenay jest żywy, osobisty, często zabarwiony ironicznie, polemicznie, obfitujący w dygresje, nacechowany dowcipem”². Dotychczas nikt nie zajmował się językiem listów tego uczonego.

¹ K. Nitsch, *Baudouin de Courtenay Jan (1845–1929)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 361.

² W. Doroszewski, *Jan Baudouin de Courtenay – językoznawca i myśliciel*, [w:] J.N. Baudouin de Courtenay, *Dzieła wybrane*, t. 1, red. P. Zwoliński, Warszawa 1974, s. 9.

Uwagę dzisiejszego czytelnika listów Baudouina przyciągają nie tyle częste w tych tekstach wyrazy obce, ile – słowa dawne, przestarzałe, książkowe, potoczne, regionalne, środowiskowe, silnie nacechowane emocjonalnie oraz neologizmy i indywidualizmy, a także swoiste neosemantyzmy. Pod tym kątem zanalizowałem teksty opracowanych przeze mnie do druku i w wydanych w 2002 roku 301 listów z lat 1870–1927, pisanych do 49 adresatów – przeważnie naukowców, ale także pisarzy, wydawców, księgarzy, polityków i działaczy społecznych.

W ciągu ponad pół wieku korespondowania język autora zmieniał się, co widać w formie tekstów listów, także w zróżnicowaniu ich słownictwa – im późniejszy list, tym mniej w nim wyrazów dawnych i przestarzałych, a więcej neologizmów i neosemantyzmów. Ujmowanie niektórych słów w cudzysłowy wskazuje na to, że autor nie traktuje ich jeszcze jako swoich własnych.

W tekstach listów uczonego, który doktoryzował się rozprawą o języku staropolskim, nie dziwi czytelnika obecność wyrazów dawnych i archaizmów znaczeniowych. Jest ich kilkanaście: **afera** (fr.) ‘sprawa’ (Wil, Dor): „zastanawiając się nad tą całą *afera*, dochodzę do wniosku” F 50³, **akademik** (łac.) ‘profesor akademii’ (L, Dor): „życzliwych mi profesorów i *akademików*” F 119, „mój przyjaciel *akademik* petersburski p. dr W. Radloff” H 134, „Fortunatowa (b. prof. Uniw. Moskiew., a obecnie *akademik*)” Rad 189, **czerni** ‘tłum, mnóstwo’ (L, Dor): „ogromne zastępy *czerni*, złożonej z «mydlarzy» i «filistrów»” F 46, **fotogram** (gr.) ‘zdjęcie, każda fotografia’ (Dor, Szym): „z *fotogramem* mojej żony [...] zamówionych w Warszawie *fotogramów*” Łuk 176, „*fotogram* żony” W 224, **magistrowski** (łac.) ‘magisterski’ (War, Dor): „moją rozprawę *magistrowską*” Biel 27, „z rozprawą zoologiczną (*magistrowską*) Petersena” Łuk 179, „wydrukowanie rozprawy *magistrowskiej*” Roz 192, **oddział** ‘część powstała z wyodrębnienia całości’ (L, Dor): „w innych *oddziałach* językoznawstwa” Mierz 182, **oszelmować** (niem.) ‘poobcinać nierówno’ (War, Dor): „cenzor *oszelmował* w «Kraju» przekład tego przemówienia” Ł 162, **poprawa** ‘naprawa, reperacja’ (L, Dor): „wydatek na *poprawę* pierwszego zegarka” BauR 18, **prenumeracyjny** (łac.) ‘odnoszący się do prenumeraty’ (War, Dor): „po cenie *prenumeracyjnej* austriackiej” F 67, **rękopism** ‘rękopis’ (L, Dor) „korzystanie z *rękopismów*” Kęt 136, „dołączyć do *rękopismu*” Kęt 141, „zwrot *rękopismów*” Led 148, „zwrot *rękopismu*” Led 148, Wys 236, „mój *rękopism*” Led 156, „*rękopismów* dialektologicznych” Ł 164, „książek i *rękopismów*” Łuk 180, „mojego *rękopismu*” Paw 184, „niech Pan odda łaskawie *rękopism* Malinowskiemu” Paw 185, „oddać *rękopism* w księgarni Wendego” St 213, „opisywania starych *rękopismów*” Sz 216, „prace [...] w *rękopismie*” W 220, „dwóch *rękopismów* mojej żony” Wys 234, „części mego *rękopismu*” Wys 236, „*rękopismy* moje” ZakW 240, także: „przejrzawszy *rękopisma*” Kęt 140, **spólny** ‘wspólny’ (L, Dor): „*spólnym* językiem książkowym” Sz 217, **spółpracownictwo** ‘współpraca’ (War): „*spółpracownictwo* byłoby tu rzeczą [...] konieczną [...] zawezwać do *spółpracownictwa* A. Kryńskiego” Sz 218, stać

³ Przy cytowaniu przykładów podaję skróty nazwisk adresatów listów oraz numery stron książki: J.N. Baudouin de Courtenay, *Listy z lat 1870–1927*, oprac. E. Stachurski, Kraków 2002.

'być napisanym, wydrukowanym' (L, Dor): „Gdyby na książkach [...] *stało* moje nazwisko” F 88, „nie może to *stać* w „Kwartalniku” Korz 144, uczony 'zajmujący się nauką' (L, Dor): „członek tzw. «*uczonego* komitetu»” Gum 131, wiedzieć 'znać' (L, Dor): „nie *wiedziałem* adresu” Pil 187.

Niektóre wyrazy użyte w listach Baudouina traktowane były we wcześniejszych słownikach jako dawne, a w późniejszych – jako przestarzałe, np. wody (tylko w l. mn.) 'miejscowość kuracyjna mająca źródła mineralne' (L, Dor, Szym): „wyjazdu żony i dzieci do *wód* (Druskieniki)” Wys 237 lub rzadkie, np. umieścić się 'znaleźć sobie miejsce pobytu, mieszkanie' (Dor, Szym): „Nie spodziewam się bowiem, *ażebym się mógł* inaczej *umieścić* w Krakowie” Roz 197 czy książkowe, np. *tedy* 'więc, przeto, zatem' (L, Dor, Szym): „mam *tedy* nadzieję” Brz 29, „upraszam *tedy* o wydanie polecenia” D 35, „Pozwalam sobie *tedy* upraszać” D 39, „Prosiłbym *tedy* o łaskawe nadesłanie owego brakującego zeszytu” F 42, „Proszę *tedy* o adresy” F 44, „Można się *tedy* uciekać jedynie do dawnego sposobu” F 65, „Odpowiadam *tedy* na [...] zapytanie” Ł 166, „Fotografia *tedy* Małżonki Pańskiej znajdzie się” Łuk 176.

Wcześniej uważany za przestarzały, a obecnie jako dawny wyraz odczepne 'to, co się komuś daje, aby się go pozbyć' (War, Dor, Szym): „przysłane mi 75 rubli powinienem uważać za tak zwane «*odczepne*» [...] nie przyjmuję «*odczepnego*»” Led 153.

Inaczej niż archaizmy leksykalne i znaczeniowe działają na czytelnika listów tzw. historyzmy czyli nazwy dawniejszych realiów, np. nazwy monet: gulden (niem.) 'złota lub srebrna moneta w krajach germańskich' (Wil, Dor): „Honorarium proszę odsyłać w *guldenach* austriackich” ZakW 239, „za 20 [...] *guldenów*” N(księg) 249, halerz (haler) (niem.) 'dawna moneta austriacka o wartości jednej setnej korony' (L, Dor): „30 (trzydzieści) *halerów*” F 72, „19 koron 70 *halerzy*” F 111, „15 kop. = 36 *halerzy*” F 80, krajcar (niem.) 'grajcar, zdawkowa moneta w Niemczech, na Śląsku i w Austrii' (L, Wil, Dor): „*Krajcary* mogą pozostawać [...] do dalszego rachunku” ZakW 239, „potrącić z mego rachunku 99 *krajcarów*” Zaw 244, talar (niem.) 'największa moneta srebrna w Polsce do drugiej połowy XIX w.' (L, Dor, Szym): „kupić od Rzepeckiego niekompletny egzemplarz [...] za *talarów* 3” N(księg) 249; jednostek masy i wagi, np. funt (niem.) 'jednostka wagi obowiązująca dawniej także w Polsce' (L, Dor, Szym): „parę *funtów* chleba” Roz 192, „*funt* [...] papieru” Roz 197, pud (ros.) 'dawna rosyjska jednostka masy równa 40 funtów, czyli 16,38 kg' (L, Dor, Szym): „3 (trzy) ruble od *puda*” D 37, 39, N(Mich) 251, „około 180–200 funtów czyli prawie 5 *pudów*” F 65, „ważą pewnie ze 2 *pudy*” Ł 168, „8 *pudów* książek” ZarzBP 248.

Podobnie jest z zapożyczeniami–historyzmami będącymi nazwami organizacji, funkcji i stanowisk: ochrana (ros.) 'tajna polityczna w carskiej Rosji, działająca w latach 1880–1917' (Dor, Mał, Obc): „nie miał żadnych związków z *ochraną*” F 105, czynownik (ros.) 'w Rosji carskiej urzędnik państwowy' (Dor): „jakby to *czynownikowi* wypadalo” W 225, plackomendant (niem.) 'komendant placu' (Wil, War): „Wiktora Krajncja (*plackomendanta*)” Ł 165, prywat-docent (niem.) 'nicetatory nauczyciel prywatny w uniwersytecie lub w akademii' (Wil, War): „*prywat-*

docent uniwersytetu petersburskiego” F 45, „jeden jest już *prywat-docentem*” Mierz 182, *prywatdocentura* ‘stanowisko docenta prywatnego’ (Wil, War): „głosowałbym za dopuszczeniem Drzewieckiego do *prywatdocentury*” Ł 171.

Na pograniczu wyrazów dawnych i historyzmów można umieścić niektóre obecne w listach nazwy narodowości, np. *Finlandczyk* ‘Fin’ (L): „przedstawiciele [...] *Finlandczyków*” F 56, „artykułu dla *Finlandczyków*” Sm 211, *Mingrelczyk* ‘Gruzin’, por. Mingrelia ‘kraj historyczny w zachodniej Gruzji’ (Leks): „Dziadek pani Szczepanowskiej był *Mingrelczykiem*” BauR 17. Tu warto też wymienić dawny przymiotnik *finlandzki* ‘fiński’ (L): „dworzec kolei *finlandzkiej*” A 22, „artykuł o stosunkach *finlandzkich*” F 67, „malarza *finlandzkiego*” F 68.

Znacznie więcej w listach Baudouina znajdujemy wyrazów przestarzałych, ale nie utrudniają one zrozumienia przez dzisiejszego czytelnika tych tekstów: *awantura* (fr.) ‘osobliwe zdarzenie’ (Dor, Szym): „Z powodu *awantur* bałkańskich chciałbym napisać artykułik” F 104, „jestem wszystkimi tymi *awanturami* porządnie wyczerpany i zmęczony” Ł 168, *fonema* (gr.) ‘fonem’ (War, Dor): „poprzednik *fonemy* prsl.-ej” Ł 173, *gimnazista* (gr.) ‘uczeń gimnazjum’ (Wil, Dor): „znajomy z Wilna, tutejszy *gimnazista*” W 224, *hultaj* (ukr.) ‘nicpoń, łobuz, szelma’ (Dor, Szym): „Jestem *hultajem*, że robię to dziś dopiero” Roz 201, *hurtowny* (niem.) ‘hurtowy’ (Dor): „*hurtowna* kontrabanda” F 104, *influenca* (wł.) ‘grypa’ (War, Dor, Szym): „*influenca* pozostawiła ślady w osłabieniu i ociężałości umysłowej” F 68, „miałem złośliwą *influencę*, która mię do połowy zjadła” Roz 203, „choroba [...] moja (*influenca*, w ostatnich czasach)” St 212, *innoplemieniec* ‘człowiek należący do innego, obcego plemienia’ (Dor): „swych *innoplemieńców* (swych «mniejszości narodowych»)” Sem 210, *inteligentny* (łac.) ‘należący do inteligencji’ (War, Dor): „w *inteligentnym* społeczeństwie polskim (między nauczycielami itd.)” Roz 193, *interesowany* (łac. przez niem.) ‘zainteresowany’ (L, Dor): „na żądanie osób *interesowanych*” Ł 160, *jenerał* (łac.) ‘general’ (L, Dor): „*jenerał* gubernator” Garf 130, „zaczny *jenerał* Babiański” F 118, „*jenerala* Krajnca” Ł 169, „*jenerał* Skallon” Pil 187, *kajet* (fr.) ‘zeszyt’ (War, Dor, Szym): „*kajety* mieszczące spis moich książek” D 38, *komora* (łac.) ‘graniczny urząd celny’ (L, Dor, Szym): „Deskur umyślił oddać kartkę s *komory* JWPanu” Biel 27, „*Komora* ma obowiązek otwierania każdej posyłki zagran.” F 65, „na *komorze* każą płacić” F 96, „ani cenzura, ani *komora* nie mają tu nic do roboty” F 104, „cło na *komorze*” F 110, „Donatowi wypłaciłem [...] (*komora*, dostawa...)” F 111, „*komora* i woźny Akademii kosztuje za każdym razem po 1 rublu” F 120, *kontent* (łac.) ‘zadowolony, rad z czego’ (L, Dor, Mał, Szym, Obc): „Służący biblioteczny będzie bardzo *kontent*” F 87, „będę bardzo *kontent*” F 97, „bardzo jestem *kontent*” N(Mich) 250, *marka* (niem.) ‘znaczek pocztowy, stempłowy itp.’ (L, Dor): „nakleilem *marki* rosyjskie” A 20, „zaklejony po brzegach *markami*” F 42, „naklejanie *marek*” F 100, „*marki* na posyłkach” F 111, „naklejając na nią *markę* polską” Roz 195, „*marki*, naklejone na banderoli [...] *markami* pocztowymi” Zaw 241, *marudztwo* ‘ociąganie się, mitręzenie, marudzenie’ (Dor): „To *marudztwo* jest winą czy to poczty polskiej, czy to cenzury ukrytej” A 23, ministe-

rium (łac) 'ministerstwo' (Wil, Dor, Mał): „*ministerium* oświaty” Gum 131, „w wydziale 4 *Ministerium* W. R. i O. P. [...] dostać tu w *M-um*” Roz 199, mniemany 'nieprawdziwy, rzekomy, pozorny, domniemany' (L, Dor, Mał): „co do *mniemano* podobieństwa mej opinii z opinią Zubatego i Bernekera” A 23, możebny 'możliwy' (Wil, Dor): „jest to *możebne* przy Uniwersytecie Warszawskim” Wierz 230, „mydlarz” przen. 'człowiek o drobnomieszczkańskich upodobaniach, mieszczuch' (L, Dor): „wszystkich owych «*mydlarzy*», «*filistrów*» [...] pogardzanemu przez estetów «*mydlarzowi*»” F 46, odbył 'zbyt, pokupność, powodzenie w sprzedaży' (L, Dor): „Na zmniejszenie *odbytu* książek naukowych i literackich” F 63, *odfotografowanie* 'sfotografowanie' (War, Dor): „Majkow prosi o *odfotografowanie* jeszcze trzech pozostałych stronnic” Kęt 141, *odzieębiony* 'odmrożony' (L, Dor): „bolala mię *odzieębiona* prawa ręka” A 23, *paltot* (fr.) 'palto' (Wil, Dor, Szym): „spod *paltota* wyglądał mu order” W 225, *period* (gr.) 'okres' (L, Dor): „zakończył się pierwszy *period* autonomii” Led 155, „*period* rewolucji” Ł 166, Mierz 217, *pomieszkanie* 'lokal, mieszkanie' (L, Dor): „Proszę o zamówienie dla mnie *pomieszkania* [...] u pani Borońskiej” Roz 196, *przeprowadziny* 'przeprowadzka' (L, Dor): „Czeka nas [...] ceremonia *przeprowadzin*” W 220, *rekomendować* (łac.) 'wysyłać za pokwitowaniem' (L, Dor): „dla pewności lepiej *rekomendować* (tj. posyłać w opasce poleconej)” F 70, „obecny list dla pewności *rekomenduję*” F 96, „posyłam to pocztą [...] (*rekomendując*)” Ł 172, „list trzeba *rekomendować*” Ł 175, *rekomendowany* 'polecony' (L, Dor): „w opasce *rekomendowanej*” D 38, F 41, 45, 47, 53, Led 153, Zaw 243, 244, „opaskę *rekomendowaną*” Led 155, RedKł 248, „pod opaską *rekomendowaną*” F 50, 83, Garf 129, „w opaskach *rekomendowanych*” F 48, „w kopercie *rekomendowanej*” Led 156, „list był prosty, nie *rekomendowany*” Led 153, „w zwykłych listach *rekomendowanych*” ZakW 239, „korekty (zwłaszcza *rekomendowane*)” F 72, „na banderoli *rekomendowanej*” Zwa 241, *rozbójnik* 'bandyta, opryszek, zbój' (L, Dor, Mał, Szym): „Dla zapobieżenia napaściom złodziei i *rozbójników*” A 22, „Rząd to po prostu zgraja nikczemników, tchórzów, złodziei i *rozbójników*” F 58-59, *ryczaltowo* (niem.) 'hurtowo, ogólnie' (Wil, Dor): „radziłbym je starannie przejrzeć i nie wyrzucać *ryczaltowo*” ZarzBP 249, *suchotnik* 'gruźlik' (L, Dor, Mał, Szym, wyraz obecny w gwarach): „sanatoria dla *suchotników*” F 93, *suchoty* 'gruźlica' (L, Dor, Mał, Szym, wyraz obecny w gwarach): „Zachorowała na *suchoty* moja najwybitniejsza uczennica” F 93, *synowiec* 'syn brata w stosunku do braci ojca, bratanek' (L, Dor, Mał): „o moim *synowcu*” A 19, „od mego *synowca* Kazimierza” A 20, *trupa* (fr.) 'zorganizowany zespół dający przedstawienia teatralne lub cyrkowe' (L, Dor, Szym): „p. Liedkego [...] zaangażowanego obecnie do *trupy* krakowskiej” Sz 214, *ukształcony* 'wykształcony' (Dor): „w opinii ogółu *ukształconego*” Roz 194, *uniemożliwiać* 'uniemożliwiać' (War, Dor): „to *uniemożliwia* mu rozkosz estetyczną” F 46, *uniknienie* 'uniknięcie' (Dor): „dla *uniknienia* błędów” F 82, „dla *uniknienia* omyłek” F 106, *ustępstwo* 'rabat' (Wil, War): „*ustępstwa* (rabatu) można dostać 20%” Ł 174, *uściśnienie* 'uścisk' (L, Dor): „Panu *uściśnienia* serdeczne” W 223, *uwiadomić* 'poinformować, zawiadomić, po-

wiadomić' (Dor): „Niech Pan też *uwiadomi* Ulanowskiego” Ł 162, wprzódz ‘wprzód; przedtem, uprzednio’ (Wil, Dor, Szym): „noszą go *wprzódz* do uniwersytetu” Chm 33, „*wprzódz* jakoś nie miałem czasu” Ł 176, „*wprzódz* przysłać” W 220, „których *wprzódz* muszę się pozbyć” Wys 234, „potrzebuję *wprzódz* wiedzieć” Zaw 244, „Szkoda wielka, że *wprzódz* nie wiedział” N(księg) 249, współpracownictwo ‘uczestnictwo we wspólnej pracy’ (Wil, Dor): „muszę się wyrzec *współpracownictwa* w «Krytyce» F 46, „traci się ochotę do *współpracownictwa*” F 83, „obiecali mi *współpracownictwo*” FM 125, „do *współpracownictwa* w publikacjach Akademii Umiejętności” Sz 214, „pierwszym warunkiem mego *współpracownictwa* w «Przeglądzie Krytycznym»” ZakW 239, wychowaniec ‘absolwent jakiejś szkoły’ (L, Dor): „*wychowawców* b. Szkoły Głównej” D 36, Garf 130, Les 157, 158, „*wychowawcy* tego gimnazjum” Roz 201, wydawnictwo ‘wydawanie, publikowanie’ (Wil, Dor): „Kasie Mianowskiego zajmującej się *wydawnictwem* dzieł naukowych” Łuk 178, „przedsiewziętym przeze mnie *wydawnictwem* II-go tomu Materiałów” Sem 211, „*wydawnictwo* „Prac” idzie wolnym krokiem” W 220, wyekspensować się ‘wykosztować się’ (Wil, Dor): „Nitsch *wyekspensował* się na list «expres»” Roz 200, zadowolniać ‘zadowalać’ (Wil, Dor): „wygląd tej odbitki zupełnie mię *zadowalnia*” F 109, „wygląd mojej broszury-nađbitki *zadowalnia* mię całkowicie” F 109, „obecny wygląd [...] całkiem mię *zadowalnia*” F 110, zadowalniający ‘zadowalający’: „w stanie *zadowalniającym*” W 225, zadowolnić ‘zadowolić’ (Wil, Dor): „mogące wszystkich *zadowolnić*” W 220, zadowolniony ‘zadowolony’: „ludzie ze siebie *zadowolnieni*” Łuk 180, zbiornik ‘zbiór’ (Wil, Dor): „druk *Zbiornika*” Led 153, „redakcji *Zbiornika* autonomistów” Led 154, „współpracowników *Zbiornika*” Led 155.

Tylko raz wystąpił w listach wyraz prosto w znaczeniu ‘po prostu’, określanym w słownikach jako rzadkie i rażące (L, Dor): „*Prosto* ma się wstręt do życia” F 63.

Wyjątkowe jest też słowo *asemityzm* (gr.-łac.) ‘dążenie do takiego zorganizowania i wzmocnienia społeczeństwa chrześcijańskiego, aby się mogło obywać bez Żydów’ (War): „Sam chciałbym zabrać głos w sprawie *asemityzmu* i zdaje mi się, że mógłbym powiedzieć coś niezupełnie banalnego.” F 68. Jeden z wyrazów przestarzałych użytych w liście do Feldmana ma odcień pogardliwy: *goj* (hebr.) ‘nazwa nadawana przez Żydów wszystkim innowiercom’ (Wil, Dor): „było także sporo *gojów*” F 101.

Kilka wyrazów obecnych w listach i traktowanych we wcześniejszych słownikach jako przestarzałe, w późniejszych określane są jako:

– rzadkie, książkowe, np. *dziatwa* ‘dzieci’ (L, Dor, Szym): „*dziatwy* Apollina” F 46, *ekspektoracja* (łac.) ‘zwierzenie’ (War, Dor): „Do swych niemieckich *ekspektoracji* dodaję jeszcze parę słów” Roz 204, *rzczony* ‘(wyżej) wspomniany, wymieniony’ (L, Dor, Szym): „*rzczona* książka sprzedaje się” Biel 27;

– potoczne, np. *obrobić* ‘opracować’ (L, Dor): „Trochę materiałów zatrzymałem tu, gdyż może mi się uda je *obrobić*” Ł 162, *obrobienie* ‘opracowanie’ (L, Dor): „Samo *obrobienie* i nadanie zaokrąglonej formy” [o artykule] F 84;

– żartobliwe, np. *cyrograf* (gr.) ‘własnoręczne zobowiązanie pisemne’ (L, Dor, Mał): „do podpisania *cyrograf* dla cenzury” W 228, *dobrodziej* ‘tytuł grzecznościowy’ (Dor, Szym): „Panu *Dobrodziejowi*” P 183, „Panie *Dobrodzieju!*” P 184, *maluczki* iron. ‘zdrobienie od „mały” w użyciu rzeczownikowym’ (Dor, Mał): „boją się gorszyć *maluczki*” Gum 131, *raczyć* iron. ‘chcieć coś zrobić, uczynić coś z łaski swojej’ (L, Dor, Mał, Szym): „p. Arnold [...] nie *raczył* [...] odpowiedzieć [...] nie *raczył* odesłać rękopisu” Led 150, 151, 153, „dlaczego Rozwadowski *raczy* tak uporczywie *milczeć*” Ł 161, *uskutecznić* ‘wykonać, zrobić coś, zrealizować’ (Dor, Szym): „teraz można to *uskutecznić*” D 39, „Jeżeli Pan to uważa za dające się *uskutecznić*” F 50, „to da się *uskutecznić*” Ł 167;

– wyrazy bez nacechowania stylistycznego, np. *doktoryzacja* (łac.) ‘uzyskiwanie stopnia naukowego doktoratu, egzamin na stopień naukowy doktora’ (SW, Dor, Szym): „O *doktoryzacji* mojej zapewne już doszły Pana wieści” Sz 214, *uczuć* ‘przeżyć coś, doświadczyć, zaznać czegoś’ (L, Dor, Szym): „Polacy dobrze tę wojnę *uczują*, gdyż odbywać się ona będzie głównie na ziemiach polskich.” Łuk 179.

Niektóre wyrazy, traktowane w czasie pisania listów jako zwykłe, dziś odczuwane są jako przestarzałe: *jaśnie* ‘pierwsza część tytułu grzecznościowego, używanego w stosunku do osób wysoko postawionych w hierarchii społecznej’ (War, Dor, Szym): „*Jaśnie* Wielmożny Panie *Dobrodzieju!*” Biel 26, „pozostaję *Jaśnie* Wielmożnego Pana najniższym sługą” H 134, „mam zaszczyt być *Jaśnie* Wielmożnego Pana *Dobrodzieja* najniższym sługą” P 183, *onegdaj* ‘przedwczoraj’ (L, Dor, Szym): „dzięki za wiadomość [...] którą *onegdaj* otrzymałem” A 19, „*onegdaj* wręczono mi zeszyt marcowy «Krytyki»” F 72, „Przyjechałem *onegdaj*” F 77, „Przyjechałem do Krakowa *onegdaj*” F 92, „gdzie jestem od *onegdaj*” F 105, „list [...] otrzymałem *onegdaj*” Kęt 140, „*onegdaj*, w piątek” Led 149, „*onegdaj* je przysłano” Łuk 176, „pierwszy odbył się we wtorek (*onegdaj*)” Rad 190, „w ostatnich czasach Gawroński, Piekarski, a *onegdaj* Rudnicki” Roz 201, *pomieszczenie* ‘umieszczenie, zamieszczenie’ (Dor, Szym): „rozprawy Malinowskiego dla *pomieszczenia* jej w „Bibliotece Warszawskiej” Paw 184, *pomieszczony* ‘umieszczony, zamieszczony’ (Dor, Szym): [recenzja] „będzie *pomieszczoną* w „Bibliotece Warszawskiej” Paw 185, „numerów «Tygodnia», w których artykuły moje zostaną *pomieszczone*” Wys 235, *pomieścić* ‘umieścić, zamieścić’ (Dor, Szym): „«Warta» poznańska *pomieściła* zjadliwą krytykę” W 220.

Tylko kilka wyrazów użytych w listach ma charakter książkowy i taki odcień zachowały te słowa dzisiaj: *niepoczesny* ‘mamy, lichy, nieokazały’ (L, Dor, Szym): „dzieło zostało wydrukowane na tak marnym papierze i w ogóle ma tak *niepoczesny* wygląd zewnętrzny” Ł 172, *ongi* ‘dawniej, kiedyś, swojego czasu’ (L, Dor, Mał, Szym): „przyobiegał *ongi* dostarczyć mojej żonie fotografie” F 68, „z artykułami, które wyprawilem *ongi* na Pańskie ręce” Led 151, „moich rozprawek, przeznaczonych *ongi* dla «Języka Polskiego»” Ł 172, *udatny* ‘dobry, udany, celny’ (L, Dor, Szym): „teksty umyślnie ułożone, byle tylko *udatne* i charakterystyczne są rzeczą niezmiernie pożądaną” W 219, *zabawić* ‘przebywać, spędzić gdzieś jakiś czas’

(Dor, Szym): „Ja tu *zabawię* tylko 12–14 dni” F 77, „córka *zabawi* we Lwowie tylko do końca lutego [...] *zabawi* tam ona tylko do końca tego miesiąca” F 86, „Belmont *zabawi* tu dłużej” F 92, „*zabawię* tam aż do 13-go” FM 128, „Jak długo Pan w Gracu *zabawi* ?” H 132, „Ja *zabawię* tu jeszcze jakiś czas” Rad 190, „Jestem tu od wczoraj, a *zabawię* z jakie 2 ½ tygodnia” Roz 203, *zabawienie* ‘przebywanie, spędzenie gdzieś jakiegoś czasu’ (Dor): „możność *zabawienia* w Witowie co najwyżej jeden dzień” F 103, *znieść się* ‘porozumieć się, skontaktować się’ (L, Dor) „Może się Pan *znieść* z panią Piltzową [...] i zawiadomi mnie o rezultacie” F 95, *znosić się* ‘porozumiewać się, kontaktować się’ (L, Dor): „ażeby *się* mógł z nimi *znosić* bezpośrednio” F 53.

W listach użyte jako bez nacechowania stylistycznego, a dziś odczuwane jako książkowe: czasownik *bawić* ‘pozostawać, przebywać gdzieś czasowo’ (Dor, Mał, Szym): „*bawił* tu prof. Stanisław Roźniecki” A 22, „Córka [...] *bawi* już w Warszawie” A 22, „Baraniecki [...] *bawił* w Dorpacie” Biel 26, „z powrotem *bawi* na Wołyniu” F 85, „obecnie *bawię* w Sillamägi” H 134, „*bawi* tu obecnie znany Panu dr E. Berneker” Kr 145, „Pan obecnie *bawi* w Warszawie” Led 152, „czy dr Ciszewski *bawi* obecnie w Petersburgu?” Ł 160, „Przejeżdżając przez Warszawę, gdzie *bawilem* tylko jeden dzień” Pil 186, „czy Państwo tam *bawią* przez lato [...] cała moja rodzina *bawi* w Siwierskiej” Pil 187, „długo *bawiła* ona w Paryżu” Rad 187, „do Zakopanego, gdzie *bawi* od miesiąca moja córka” Roz 205, „*bawiącego* obecnie w Krakowie p. Kozł-go” St 213, przymiotnik *odnośny* ‘odpowiedni, właściwy, stosowny’ (L, Dor, Szym): „ma *odnośne* książki pod ręką” F 101, „zebrać *odnośne* dane” Ł 162, „prosiłbym o przystanie mi *odnośnych* rozpraw” Sem 208, „tytułu i tomu *odnośnego* czasopisma” Sem 210.

Odwrótnie jest z odczuwanym wcześniej jako książkowe, zapożyczeniem *elukubracja* (łac.) ‘tekst opracowany z mozolem, ale bez talentu’ (Wil, Dor, Szym): „wydrukowałbym swoje *elukubracje*” F 47, „drukował moje *elukubracje*” F 69, „przesłał mi 2 egz. swej *elukubracji*” F 73, „moje *elukubracje* publicystyczne” F 106.

W listach sporo jest wyrazów potocznych – kolokwializmów, co zbliża te teksty do żywej wypowiedzi ustnej: *belfrowanie* (niem.) ‘nauczanie’ (War, Dor): „zajęcia innego rodzaju, mianowicie *belfrowanie*” F 66, *dacza* (ros.) ‘podmiejska willa, letnisko, domek za miastem, zwłaszcza w Rosji’ (Szym): „rodzinę wyprawiam na «*daczę*»” Led 150, *kupa* ‘wielka liczba, wiele, mnóstwo’ (L, Dor, Mał, Szym): „posyłam całą *kupę* kartek” A 20, „wyprawię całą *kupę* książek” D 40, *latanie* ‘bieganie, uganianie się’ (Dor, Mał, Szym): „i *latania* z wywieszonym językiem za lekcjami” F 114, *łapówka* ‘pieniądze lub prezent dane w celu przekupienia kogoś’ (War, Dor, Szym): „zwiększyło się teraz niepomiernie znaczenie *łapówki* [...] *łapówka* i jeszcze raz «*łapówka*»” F 65, „Czy nie można by go dostać jako «*łapówki*»?” F 89, „Dawszy [...] 150 marek *łapówki* portierowi” Roz 195, partyjniak ‘członek partii’ (Dor): „Przechodzi ono w ręce *partyjników*” Bub 31, *robotą* ‘zajęcie, zatrudnienie, praca jako źródło zarobku’ (L, Dor, Szym): „staram się kontynuować *robotę*” A 22, „*roboty* bieżące i obowiązkowe [...] *robót* i *robótek* najpilniejszych” Chm 33, „nawał

«ciężkich *robot*» Chrz 34, „że się absolutnie nie mogę zmusić do żadnej *roboty*” F 68, „ma [...] za wiele *roboty*” F 87, „ażebym wyjechał do wspólnych *robót*” F 92, „mniej ludzi wie o takiej *robocie*” F 96, „tutaj trzyma mię pewna *robota*” Gum 132, „do żadnej *roboty* nie mogę się zabrać” Led 149, „wszystkie moje *roboty* idą złotym krokiem” Łuk 176, „trzymają mię tu niektóre *roboty* [...] zależy to od tego, jak mi pójda *roboty*” Rad 190, „Podział taki [...] przyspiesza *robotę*” Sz 217, „będzie mogła wziąć się do zwykłej *roboty*” W 224, „mnóstwo innych *robót*” Wys 224, *ruchawka* ‘rozruchy, zamieszki’ (L, Dor): „organizowania do spółki ze Studnickim *ruchawki* polskiej na kanwie wyglądanej z upragnieniem wojny rosyjsko-austriackiej” F 97, *strasznie* ‘bardzo, nadzwyczaj, niezmiernie’ (L, Dor, Szym): „Byłem *strasznie zajęty*” Wys 234, *trąbić* ‘rozpowiadać, rozgłaszać’ (L, Dor, Szym): „nie będą *trąbili* po Warszawie, od kogo to wszystko” F 43–44, „A ci szaleńcy i niegodziwcy *trąbią* o kontynuowaniu wojny” Roz 192, *uiścić się* ‘wywiązać się z obligacji pieniężnych’ (L, Dor, Szym): „*uiszczę się* z długu” Bał 25, „Powiedział, [...] że postara się *uiścić* z długu” F 66, *ujadanie* ‘złośliwe, napastliwe krytykowanie’ (Dor, Szym): „muszę z obowiązku czytać [...] masę świstków i *ujadań*” F 85, *wygramolić się* ‘z trudem wyjść, wydostać się z czegoś’ (L, Dor, Szym): „Kiedy się *wygramolę* z chaosu *robót*” Chm 33, „wobec nawału bieżących *robót*, z których tylko z wielką trudnością i z wielkim wysiłkiem mogę się *wygramolić*” Led 154, *zdjąć się* ‘sfotografować się’ (Dor): „żona moja kazała się *zdjąć* tutaj w Kazaniu” Łuk 176.

Przedtem odczuwany jako potoczny lub przestarzały rzeczownik *wikt* (łac.) ‘całodzienne wyżywienie, utrzymanie’ ostatnio nabrał charakteru żartobliwego (Dor, Mał, Szym): „Proszę o zamówienie dla mnie pomieszkania i *wiktu* u pani Borońskiej” Roz 196. Potocznego wyrazu o odcieniu pogardliwym *belfer* (niem.) ‘nauczyciel’ użył autor listu chyba już z późniejszym odcieniem żartobliwym (War, Dor, Szym): „jestem bowiem najzwyczajszym *belfrem*” F 66.

Kilkanaście słów, które w listach nie mają jeszcze nacechowania stylistycznego, nabrało obecnie charakteru prozaizmów: *huk* ‘bardzo dużo, mnóstwo, zatrzęsienie’ (L, Dor, Szym): „*Roboty* mam *huk*” W 221, *jegomość* ‘osobnik’ (L, Dor, Mał): „dwóch *jegomościów* tego samego nazwiska” F 51, „Jakim sposobem *jegomość* ten może godzić jedno z drugim?” F 85, „należałoby wyłączyć z komitetu wszystkich *jegomościów*, pragnących [...]” Led 154, „siedziałem przez parę stacyj z jakimś *jegomością*” W 225, *kołowaczna* ‘zamieszanie, bałagan; ogłupienie’ (Wil, Dor, Szym): „dzisiejsza *kołowaczna* warszawska sama z siebie ustąpi cokolwiek innemu usposobieniu” F 99, *napierać się* ‘wywierać nacisk na kogoś w celu załatwienia czegoś’ (L, Dor, Szym): „pomimo że Pan sam o nic nie prosi czy też *«się nie napiera»*” W 224, *oklapnąć* ‘stracić aktywność, zobojętnieć’ (War, Dor, Mał, Szym): „obecnie wszystko tu *oklapło* i *zapatyczniało*” F 113, *opędzenie* ‘opłacenie’ (L, Dor, Szym): „mój stały dochód wystarcza na *opędzenie* zaledwie połowy niezbędnych wydatków” Led 147, *pleść* ‘papać o czymś, bająć, bzdurzyć’ (L, Dor, Mał, Szym): „Jeżeli jego wszystkie wiadomości są tak dokładne, jak to, co *plecie* o mnie” F 113, *postępowiec* ‘człowiek postępowy, zwolennik postępu’ (Wil, Dor,

Szym): „zjazd *postępowców* 8 i 9 maja” Led 150, *robota* ‘wytwór, dzieło, zadanie’ (L, Dor, Szym): „Robota ta zabrała mi wiele czasu [...] nie wiem, jak Pan spojrzysz na tę *robotę*” [artykuł] F 69, *święństwo* ‘niegodziwość, łajdactwo’ (L, Dor, Szym): „Mianowanie Pana dopiero od 1 grudnia jest zwykłym c. k. *święństwem*” Ł 161, *tumanić* ‘bałamucić, mamić, oghupiać’ (Dor, Szym): „*tumanić* ludek można dosyć długo” Łuk 177.

Jeden z użytych w listach wyrazów potocznych ma charakter pogardliwy: *burżuj* (fr.) ‘bogacz, kapitalista’ (Dor, Mał, Szym): „*burżujów*» zaś gnębią bez litości” Roz 192.

Nie mające jeszcze w listach charakteru potocznego słowo *halastra* (ukr.) ‘banda, zgraja’ to obecnie prozaizm używany z odcieniem lekceważenia (Dor, Mał, Szym): „na łasce tej *halastry* «republikańskiej»” Roz 192.

O poczuciu humoru i zabarwieniu ironicznym autora wypowiedzi świadczą wykorzystywane w listach wyrazy żartobliwe, niektóre z odcieniem lekceważenia: *dama* (fr.) ‘z odcieniem staroświeckiej uprzejmości: kobieta’ (Dor): „przedstawić Wydziałowi III-mu do zatwierdzenia także obie *damy*” Zaw 246, *figa* (łac.) ‘nic z tego’ (Dor): „z owego *Сборника автономическо* wyjdzie *figa*” Led 147, *interpelować* (łac.) ‘w znaczeniu ogólnym: żądać wyjaśnienia, pytać’ (Wil, Dor): „*stuchaczkę*, która mnie *interpelowała* w sprawie «Krytyki»” F 113, „*postaram się interpelować* go o Lutostawskiego” St 212, *nasmarować* ‘napisać niedbale, byle jak’ (L, Dor, Mał, Szym): „ostatecznie *nasmarowałem* ogromną maszynę [...] do 4 arkuszy druku” F 69, *pisanina* ‘pisanie, zwłaszcza nudne, długo trwające’ (Wil, Dor, Mał, Szym): „*pisanina* w takich razach przynosi nader mało pożytku” F 49, *smarkacz* ‘niedorośły, niedojrzały człowiek’ (L, Dor, Mał, Szym): „z lekkomyślnością *smarkacza* dałem się porwać «polityce» bieżącej” Led 150, *stado* przen. ‘o grupie ludzi’ (Dor): „muszę egzaminować całe *stado* męskie i żeńskie” D 36, „Jest to *stado* zahipnotyzowane przez zręcznego kuglarza” [czytelnicy „Myśli Niepodległej”] F 81, *strachajło* ‘ten, kto się ciągle boi, obawia się czego’ (War, Dor, Mał): „Nie należy być *strachajłą* bez potrzeby” F 101.

Zabarwienie lekceważące i ironiczne mają też niektóre zdrobnienia (poza licznymi spieszczzeniami odnoszącymi się do dzieci i żony uczonego): *ludek* ‘poufale o ludziach, zwłaszcza biednych’ (L, Dor), ‘lud’ (Mał, Szym): „*tumanić ludek* można dosyć długo” Łuk 177, *pieniążki* ‘fundusz, zasoby’ (L, Dor, Szym): „tylko *pieniążków* brak zupełny” W 221; podobnie z formacją słowotwórczą *książeczyna* ‘książka o małej wartości’ (Wil, Dor, Szym): „*książeczyna* ta [...] straci niezmiernie na wpływie” W 220.

Charakter środowiskowy mają tylko nieliczne wyrazy użyte w listach:

– w środowisku studenckim Dorpatu zapożyczenie z lokalnym znaczeniem *konwent* (łac.) ‘stowarzyszenie studenckie’ (War): „3-ch z nich przyszło w imieniu *konwentu* polskiego (tj. stowarzyszenia studentów Polaków)” W 228, w środowisku uczniowskim i studenckim czasownik *obciąć się* ‘nie zdać egzaminu, dostać stopień niedostateczny’ (L, Dor, Mał, Szym): „*radziłbym* [...] dobrze się przygotować do

egzaminu dodatkowego [...], ażeby się, jak to mówią, nie *obciąć* i nie być zmuszonym do powtarzania tej niemilej procedury” Wierz 229,

– w środowisku urzędniczym i nauczycielskim używany w liczbie mnogiej rzeczownik *pobory* ‘wynagrodzenie za pracę; pensja’ (Dor, Mał), dzisiaj odczuwany już jako potoczny (Szym): „na liście *poborów*, czyli w wykazie kwestury” Roz 194,

– w środowisku leksykografów wyraz *słownikarnia* ‘lokal, w którym się mieści redakcja słownika’ (War, Dor): „postawić pakę z tymi książkami w *Słownikarni*” Ł 165, „postaram się zabrać ze *Słownikarni* swe książki [...] wszystko to znajduje się w *Słownikarni* [...] moich książek, pozostawionych w *Słownikarni*” Ł 169.

Mimo że autor listów stykał się z wieloma Polakami z Kresów Wschodnich i z ludźmi z tzw. prowincji, regionalizmów w jego tekstach jest niewiele. Za takie można uznać: dziś już odczuwane jako przestarzały, ale w listach użyte w znaczeniu szerszym zapożyczenie *lazaret* (wł.) ‘szpital wojskowy’ (Dor), tu zaś w znaczeniu ‘w ogóle szpital’: „bez ustanku mam *lazaret* w domu. Ciągłe ktoś chory.” Bub 30-31, wkładka ‘składka’ (Wil, Dor): „prosiłbym o wypłacenie na mój rachunek w Akademii Umiejętności *wkładki* (zdaje się 10 koron) na zjazd Rejowski” F 57.

Niektóre wyrazy i wyrażenia użyte przez Baudouina w listach do A. Walickiego można traktować albo jako regionalizmy, albo jako indywidualizmy (nieobecne w słownikach). Jako jeden z rezultatów mieszania się języków lingwista uznaje język „*korzennopolski*”⁴: „Do najciekawszych kwestii lingwistycznych należy kwestia języków mieszanych, tj. powstających skutkiem wzajemnego wpływu dwóch lub nawet więcej języków. Do tej kategorii należy także język «*korzennopolski*». W 219 Dlatego mówiący tym językiem Polacy zyskują określenie „*korzenni*” (prawdopodobnie kalka z rosyjskiego, por. *коренной* ‘rdzenny’): „Czuję się «kręgiem winnym» (jak mówią «*korzenni* Polacy»”. W 221 Posługiwanie się w tekstach tą odmianą języka określił autor „*korzenno-polonizmem*”: „Pański list [...] jest wiernym odbiciem „*korzenno-polonizmu*” W 219. Uczony zachęca adresata listu do zbierania słów języka „*korzennopolskiego*” i zastanawia się nad kilkoma przysłanymi mu przykładami: „Wyrazy, przez Pana przytoczone, po części przynajmniej spotykałem (np. *obapol*, *sielidźba*), choć dziś już nie wiem gdzie. Wyrazu zaś czykonowy wcale nie rozumiem” W 226. Wyrazu *sielidźba* nie notują słowniki, a słowo staropolskie *obapol* znaczy ‘po obu stronach czegoś’ (Star, t. 5).

Kilkanaście innych wyrazów występujących w listach należy potraktować jako swoiste indywidualizmy lub neologizmy autora tych tekstów, gdyż nie znajdujemy ich w tej formie w słownikach (być może, że nie zostały zarejestrowane w słowni-

⁴ Językoznawcy zauważyli w stylu naukowym Baudouina de Courtenay jego własną oryginalną terminologię, określając ją jako nie zawsze dla czytelnika strawną (zob. K. Nitsch, *Ze wspomnień językoznawcy*, Kraków 1960, s. 189), a nawet jako „mogącą nużyć czytelnika przesadę terminologiczną” (zob. W. Doroszewski, *Jan Baudouin de Courtenay...*, s. 9). Badając terminologię naukową Baudouina, dzisiejsi językoznawcy stwierdzają, że w pracach tego uczonego jest wiele terminów, „które się nie przyjęły i nie są dziś używane w dzisiejszej lingwistyce” (zob. B. Walczak, H. Zgólkowa, *Terminologia lingwistyczna w pracach Jana Baudouina de Courtenay*, [w:] *Jan Niecisław Baudouin de Courtenay a lingwistyka światowa*, Wrocław 1989, s. 492).

kach, a były znane inteligencji polskiej): **aktywalny** por. **aktywny** (łac.) ‘działający, czynny’ (War, Dor, Szym): „dodatek *aktywalny* 420 złr. [...] wraz z dodatkiem *aktywalnym* (+ 420 złr.)” Ł 160, **artykuł** ‘nieudane artykuły, o małej wartości’: „na przygotowanie *artykuł* nieudolnych” F 50, **czworowiersz** por. **czterowiersz** ‘zwrotka o czterech wierszach’ (Wil, Dor, Szym): „przekład *czworowiersza* Solowjewa” W 224, **gołąbkowanie** por. **gołąbek** przenn. ‘pieszczotliwie o kimś drogim, bliskim’ (L, Dor, Szym): „*gołąbkowanie* „braci Polaków” z „braćmi Rosjanami” F 113, **kontrabandniczy** por. **kontrabandowy** (War, Dor): „egzemplarze na papierze cienkim [...] mają wygląd *kontrabandniczy*” F 48, **maturalista** por. **maturzysta** ‘osoba, która zdała lub zdaje maturę’ (War, Dor, Szym): „na zjeździe *maturalistów*” Wiś 231, **pepeesnicki** por. **pepeesowski** ‘odnoszący się do PPS lub jej członków’ (Dor, Szym): „pragnących upiec na tym ogniu [...] jaskrawo-partyjne (*pepeesnickie*, bolszewickie itp.) pieczenie” Led 154, **powziętek** por. **powziąć** przestarz. ‘pobrać’ (L, Dor, Szym), tu: ‘opłata za przesyłkę wysłaną na koszt adresata’: „jedną z posyłek obciążylem «*powziątkiem*» (Nachname) trzyrublowym” F 42, **reliefny** por. **reliefowy** ‘plastyczny brylowaty’ (Dor, Szym): „figury i podpisy *reliefne*” Kęt 136, „rysunki *reliefne* i podpisy” Kęt 137, **zbioropismo** ‘pismo zbiorowe, zbiór pism (prac literackich)’ (War – cytata tylko z tekstu Baudouina): „w *zbioropiśmie* czysto naukowym praca nie przepada” W 220.

Tu należy także wymienić obecne w listach przymiotniki złożone: **jaskrawo-partyjny**, zob. w cytacie przy wyrazie *pepeesnicki*, **lubieżno-krwiożerczy**: „obrazów *lubieżno-krwiożerczych* w sztuce” F 46, **polsko-artystyczny**: „w Krakowie zaś – cenzura *polsko-artystyczna*” F 46.

W jednym z listów została użyta nazwa kraju utworzona od niemieckiej nazwy *Estland*: **Estlandia** ‘Estonia’: „nad Morzem Bałtyckim, Zatoką Fińską, w *Estlandii*” H 134. W innym liście znajdujemy skrócenia nazw etnicznych: **Białorus** ‘Białorusin’ i **Malorus** ‘Małorusin’: „Zdaje się, że związek taki ma przyszłość. Wchodzą do niego przedstawiciele: Polaków, Ukraińców (*Malorusów*), Litwinów, *Bielorusów*, Łotyszów, Estończyków” F 56.

Jako swoiste neosemantyzmy należy potraktować wyrazy z różnych dziedzin wiedzy użyte w listach w szerszym znaczeniu (czasem z odcieniem żartobliwym): **imunizowanie** por. **biol. immunizacja** (łac.) ‘sztuczne uodpornienie organizmu’ (War, Dor, Mał, Szym, Obc), tu: ‘zakrywanie, maskowanie przed cenzurą’: „Pewną ilość makulatury [...] dla *imunizowania* posyłek z «Krytyką»” F 87, **kastracja** (łac.) ‘usunięcie gruczołów płciowych; trzebieenie’ (Wil, Dor, Obc), tu: ‘usuwanie fragmentów tekstu przez cenzurę’: „czy wydanie miniaturowe «P. Tadeusza» nie uległo *kastracji*” W 222, **konkurent** (łac.) ‘mężczyzna starający się o rękę kobiety; rywal’ (L, Dor, jako przestarz. Mał, Szym, Obc), tu: ‘kandydat’: „na jedną posadę jest aż czterech *konkurentów*” A 24, **podatek** ‘przymusowa danina obywateli w pieniądzu itp. dla państwa’ (Dor, Mał, Szym), tu: ‘składka członkowska’: „Zostawiłem u pani Kryńskiej 10 rubli *podatku* związanego z nowym «zaszczytem»” D 36, **rekomendacja** (łac.) przestarz. ‘pozytywna opinia wydana o kimś; polecenie kogoś’

(L, Dor, Szym, Obc), tu: 'wysłanieesyłki za pokwitowaniem': „opłata według wagi 5 h., rekomendacja 25” F 72, „egzemplarze zwykle wysłali Państwo bez rekomendacji” F 110.

Pisząc o sprawie języków narodowych, Baudouin sięgnął po specjalistyczne terminy z zakresu fizyki: centryfugalny 'odśrodkowy' (War, Dor): „dążności decentralistyczne, odśrodkowe (*centryfugalne*)” Sem 208, centrypetalny 'dośrodkowy' (War): „dążności dośrodkowych (*centrypetalnych*) centralistycznych” Sem 208.

Jeżeli chodzi o zapożyczenia odczuwane jako słowa obce (wśród nich wyrazy-cytaty, najczęstsze z języka rosyjskiego), daje się zauważyć, że greczyzmy, latynizmy i germanizmy występują w listach Baudouina dziewiętnastowiecznych i w późniejszych, natomiast częstość rusycyzmów, galicyzmów i italianizmów jest wyższa w jego listach dwudziestowiecznych. Anglicyzmy są obecne tylko w korespondencji z ostatniego ćwierćwiecza życia uczonego.

Oto wybrane przykłady wyrazów obcych obecnych w listach (poza już przytoczonymi):

– mające charakter internacjonalizmów greczyzmy: aforyzm F 101, akustyka Roz 205, anarchista Łuk 177, antyteza Bub 31, apatia Bub 30, Roz 201, W 220, artrytyś (artrytyzm) Roz 203, arystokrata F 45, autonomista F 59, Led 154, 155, bibliofil P 184, chaos Chm 33, embryjologia W 220, entuzjazm F 45, 49, estetyka F 45, 47, etyka ZakW 240, fantazja F 66, fizjologiczny F 45, fizjonomia F 54, 207, frazes F 50, 51, Led 154, harmonia Garf 130, heretycki D 35, horoskop F 63, katalog F 56, katastrofa F 48, katorga (przez ros.) Chrz 34, lakoniczny F 74, megalomania F 50, mitra Kęt 138, monografia F 73, paleografia Kęt 139, 140, ramota (przez ukr.) Rad 189, skandal F 59, 65, 100, stenograf F 44, stenogram F 83, 84,

– częste w językach europejskich latynizmy, wśród nich mniej przyswojone wyrazy-cytaty: compositum W 226, curiosum A 20, forum Ł 159, minimum FM 127, Ł 167, postscriptum F 64, quinquennium Ł 160, quorum Roz 169 (także: kworum Roz 198), respective Zaw 246, stadium Ł 173, ultimum Korz 145, via F 104, votum Bub 31, Roz 194 oraz inne: absurd F 113, apelacja F 118, demonstracja BauR 19, desiderat D 37, duplikat D 40, ZarzBP 248, 249, dyktatura F 65, dymisja F 81, dyskrekcja F 43, dysputa Biel 27, egoista Sem 211, egzystencja Roz 193, eksces F 97, 117, ekspedycja D 39, F 42, 52, 85, 90, 99, 100, 107, 110, Ł 163, ekspert Roz 201, eksperyment F 82, Roz 192, emigrant BauR 18, fakultet D 36, fanatyk F 45, fanatyzm Ł 161, fatalnie F 64, fatalność F 84, federacja Led 152, federalizm Led 155, figurować Brz 29, F 76, 100, Les 158, Roz 193, 194, 200, fikcja F 60, formalność F 42, frakcja Ł 167, ignorancja Roz 202, indagacja F 118, indywiduum F 85, Sem 209, instrukcja F 54, instykt Łuk 177, jurisprudencja F 45, Ł 170, kasacja F 117, 118, 121, 122, kaucja F 118, kombinacja F 80, komentarz F 54, kompromis F 50, koncept Zaw 242, konfiskata F 77, 79, 80, „konspiracja” F 57, kontrakt F 57, kuracja F 105, Sem 211, literalnie F 44, medyk Wierz 229, memoriał F 120, nacjonalizm F 99, neutralny A 21, nonsens F 50, 77, Sem 209, oportunist F 47, paginacja F 79, 80, 106, Roz 143,

plagiat W 223, prelegent F 93, 100, procedura F 109, Wierz 229, profan F 50, 69, proletariusz F 62, proklamacja F 43, protekcja F 101, prowokator F 117, refleksja F 50, 61, reprodukcja F 70, rewizja F 101, satysfakcja Led 149, subtelny F 49, 51, tortury F 118, transfuzja FM 128, Roz 194, wolontariusz Ł 159,

– germanizmy, wśród nich wyrazy–cytaty: aushängebogen Wiś 231, Eilgut Ł 168, Jubilar W 228, Lichtluftbäder Sem 211, Privatgelehrter St 212, Sonnenbäder Sem 211 oraz inne: blankiet W 227, fant F 44, 73, Led 147, RedKH 248, fracht D 40, frycowe F 122, kantor ‘biuro’ F 62, Ł 161, knajpa Łuk 178, stempel F 48, szachrować BauR 18, szacunek F 42 itd. (w zakończeniach listów), szmugler F 104, szturm F 46, winszować BauR 18, zecer F 70,

– rusycyzmy, poza słowem katorga Chrz 34 wyrazy–cytaty: „artiel” F 96, „christolubiwój” (z scs. przez ros.) Pil 187, „czynowniczestwo” W 225, gradonaczalnik Ł 166, inorodec F 101, istinnoruskij F 122, „komandirovka” Ł 164, Sm 211, „nastojaszczyj” Pil 187, „отзывъ” Led 154, wotczina F 78,

– galicyzmy, wśród nich wyrazy–cytaty: mademoiselle F 81, résumé Ł 164, turet Sem 209 oraz inne: afront Łuk 177, awans F 67, balotowanie Rad 188, banalny F 68, barykada Led 149, beletrysta Wys 233, beletrystyczny F 49, blaga Chm 33, brutalny F 51, bulwar F 95, debit W 220, dublet P 184, N(Mich) 251, dyletant F 50, elita F 45, felieton Wys 234, garnitur F 54, 55, 57, inżynieria Ł 159, kanwa F 97, klisza Wys 232, 234, koklusz Łuk 180, kolekcjonerski D 37, komitet F 81, Ł 167, kompromitacja F 104, kupon F 76, kurier A 22, maruder W 228, maskarada F 63, paszport A 22, pawilion Brz 29, pensjonat Roz 197, pesymistycznie BauR 18, pretensja F 51, 92, sentyment F 113, sylwetka F 57, 81-85, szykana Biel 27, F 118, W 229,

– italianizmy: bandytyzm F 97, galeria F 98, kareta Led 198, kontrabandzista F 104, paszkwil F 81, sopran F 45,

– anglicyzmy, tylko wyrazy–cytaty: lokaut („lock out”), „sleeping” Roz 196, 198, 199.

Zdarzają się też zapożyczenia z innych języków, np. z ukraińskiego: ramota W 220, z arabskiego: haracz F 53.

W języku autora listów – krewkiego publicyisty i bezkompromisowego polemisty⁵ – nie brakuje wyrazów pogardliwych, a nawet obelżywych. Wspominając środowisko naukowe w Kazaniu, napisał: „obok istotnie porządných ludzi miało się w gronie „kolegów” szubrawców i lajdaków (przepraszam za wyraz) ostatniego gatunku.” Łuk 178.

⁵ Znany pisarz–naturalista A. Dygasiński w pierwszym szkicu biograficznym o swym przyjacielu i korespondencie Baudouinie („Przegląd Tygodniowy” 1883, nr 26–30) docenił wagę prac uczonego–językoznawcy, natomiast zganiał jego tendencję do publicystycznego pieniactwa (nr 27, s. 331) – por. A.M. Lewicki, *Adolf Dygasiński – pierwszy popularyzator Williama Dwighta Whitneya w Polsce*, [w:] *Studia z historii języka polskiego i stylistyki historycznej ofiarowane Profesor Halinie Wiśniewskiej na 50-lecie Jej pracy naukowo-dydaktycznej*, red. Cz. Kosyl, Lublin 2001, s. 124.

W korespondencyjnym sporze dotyczącym moralności w sztuce i w literaturze użył, pisząc o pewnym rodzaju artystów lubujących się w „krwiożerczej lubieżności” lub w „lubieżnej krwiożerczości”, dwóch wyrazów pogardliwych: *samica* ‘o kobiecie’ i *samiec* ‘o mężczyźnie, zwłaszcza lubieżnym, namiętym’ (L, Dor, Szym): „tak genialnych, utalentowanych, zdolnych, jako też nie-genialnych, nie-utalentowanych i nie-zdolnych dwunogich *samców*, a nawet *samic*” F 49.

Charakteryzując działania carskich urzędników tłumiących polską oświatę i kulturę, sięgnął po wyraz wulgarny *sukinsyn* (ros.) ‘obelżywe wyzwisko’ (War, Dor, Szym): „Apuchtiny i inne *«sukinsyny»* sparaliżują wszelkie próby w tym kierunku”.

Niektórych wyrazów nazywających zwierzęta autor listów użył w przenośnym znaczeniu obelżywym. Pisząc o cenzorach, sięgnął po silnie nacechowane ujemnie w tym kontekście słowo *gad* ‘o człowieku podłym, fałszywym, nikczemnym’ (L, Dor, Szym): „musiałem stoczyć walkę z tymi *gadami*: robili trudności z wydaniem kilku egzemplarzy” F 65.

Jako przeciwnik wszelkich wojen określa despotyczne i militarystyczne rządy w krajach europejskich w końcu XIX w. przy pomocy słowa *pijawka* ‘o człowieku: wyzyskiwacz, zdzierca, lichwiarz’ (L, Dor, Mał, Szym): „Rządy grają rolę *pijawek* wysysających z ludzi ostatnie soki, to wszystko dla Molocha militarystyki.” Łuk 177.

Dla określenia członków rządu carskiego publicysta użył nie tylko dosadnego wyrażenia „banda łotrów” F 59, ale także wyrazu *świnia* ‘o człowieku podłym, nie-przyzwoitym’ (L, Dor, Mał, Szym): „Żyjemy przecież obecnie pod znakiem rozpanoszonej *«świni tryumfującej»* (według terminologii znakomitego Szczedrina). (Zresztą jest to ubliżenie dla świni, jeżeli się z nią porównywa tego rodzaju osobniki)” F 118.

Interesujące jest, że tzw. rzeczowników zwierzęcych w obelżywym znaczeniu przenośnym użył autor listów w opisach sytuacji życiowej mieszkańców Petersburga (wśród nich i siebie) podczas rewolucji: *bydlę* ‘o człowieku mało wartościowym moralnie, bezmyślnym, godnym pogardy’ (Dor, Szym): „Człowiek stał się jakimś *bydlęciem* niższego rzędu” A 21, „Człowiek staje się dzikim *bydlęciem*, które marzy tylko o żerze.” Roz 192, *pies* ‘pogardliwie o człowieku’ (L, Dor, Szym): „człowiek staje się teraz *psem* szukającym ogryzionej kości” A 20, *wół* ‘pogardliwie o człowieku’ (L, Dor, Szym): „Ja patrzę na siebie jak na *wolu*, przeznaczonego na zarżnięcie lub zakłucie, w najlepszym razie na zastrzelenie”. Roz 192.

Utrata podczas przesiedlenia do Polski większości zebranych w Reżji materiałów naukowych, rozwijająca się choroba oraz rozczarowanie stosunkami panującymi na Uniwersytecie Warszawskim i w kraju doprowadziły uczonego do rezygnacji, a nawet niechęci do życia, co widać w zaskakującym czytelnika określeniu ludzi *plugastwo* ‘zbiorowo o ludziach plugawych (zarówno w sensie fizycznym, jak i moralnym)’ (L, Dor, Mał): „Ja tutaj wegetuję i z utęsknieniem wyglądam chwili, kiedy już nie będę cierpieł i nie będę zmuszony do patrzenia na wstrętne *plugastwo* ludzkie.” Roz 204.

W słownictwie listów Baudouina widać zarówno wielkie poszanowanie autora dla tradycji (obecność wyrazów dawnych, przestarzałych i książkowych oraz zapożyczeń z języków klasycznych), jak też nowatorstwo (neologizmy, indywidualizmy, neosemantyzmy i zapożyczenia ze współczesnych języków europejskich). Do języka mówionego zbliżają się teksty listów poprzez użyte w nich wyrazy potoczne i środowiskowe, a także słowa silnie nacechowane emocjonalnie. Dzięki tak zróżnicowanemu słownictwu listy mają swój niepowtarzalny styl, są ciekawe dla czytelnika nie tylko ze względu na swoją treść, ale i walor językowy. Czyta się je jak interesującą powieść, a docenia jako dokument obrazujący język inteligencji polskiej z przełomu XIX i XX w.

Wykaz skrótów

Nazwiska adresów

A – Sigurd Agrell	Łuk – Julian Łukaszewski
Bal – Oswald Balzer	Mań – Leon Mańkowski
BauR – Romualda Baudouin de Courtenay	Mierz – Antoni Mierzyński
Beł – Władysław Bełza	N(księg) – nieustalony adresat (księgarz?)
Bieł – Bazyli Biełozierski	N(Mich) – nieustalony adresat (Michalski?)
Brz – Aleksander Brzostowski	P – Żegota Pauli
Bub – Rafał Buber	Paw – Adolf Pawiński
Bych – Gizella Bychowska	Pil – Erazm Piltz
Chm – Piotr Chmielowski	Rad – Ignacy Radliński
Chrz – Ignacy Chrzanowski	RedKH – Redakcja „Kwartalnika Historycznego”
Cisz – Stanisław Ciszewski	Roz – Jan Rozwadowski
D – Samuel Dickstein	Sem – Władysław Semkowicz
F – Wilhelm Feldman	Sm – Tadeusz Smarzewski
FirF – Firma księgarska D.E. Friedleina	St – Henryk Struve
FM – Maria Feldmanowa	Sz – Józef Szujski
Garf – Malwina Garfeinowa-Garska	W – Aleksander Walicki
Gum – Ludwik Gumpłowicz	Wierz – Teodor Wierzbowski
H – Romuald Hube	Wiś – Adam Wiślicki
J – Eryk Jachowicz	Wys – Bolesław Wyslouch
Kęć – Wojciech Kętrzyński	ZakS – Stanisław Zakrzewski
Kl – Jan Kluk	ZakW – Wincenty Zakrzewski
Korz – Józef Korzeniowski	ZarzBP – Zarząd Biblioteki Publicznej w Warszawie
Kr – Franciszek Krętek	
Led – Aleksander Lednicki	
Les – Józef Leski	
Ł – Jan Łoś	

Słowniki

- Dor – *Słownik języka polskiego*, red. nac. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969
- L – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, wyd. 2, Lwów 1854–1860
- Leks – *Nowy leksykon PWN*, Warszawa 1998
- Mał – *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Lempicka, Warszawa 1968
- Obc – *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. nauk. J. Tokarski, Warszawa 1971
- Star – *Słownik staropolski*, t. 1, Wrocław 1953
- Szym – *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1–3, Warszawa 1978–1981
- War – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900–1927 (tzw. Słownik warszawski)
- Wil – A. Zdanowicz i inni, *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno 1861 (tzw. Słownik wileński)

biol. – biologia

scs. – język staro-cerkiewno-słowiański

fr. – język francuski

gr. – język grecki

hebr. – język hebrajski

łac. – język łaciński

niem. – język niemiecki

ros. – język rosyjski

ukr. – język ukraiński

wł. – język włoski

